

A Batthyány család hercegi ágának könyvtárai a 18. században

Hursán Szabolcs

Magyarságkutató Intézet, Klasszika-filológiai Kutatóközpont

— tudományos munkatárs

Bevezetés

A Batthyány család hercegi ágának tagjai több évszázadon át kiemelkedő kulturális, politikai szereplői voltak a magyar történelemnek.¹ Bár a család 16–17. századi könyves műveltségéről sokat tudunk, a család hercegi ágának 18. századi könyvtáiraival szinte csak érintőlegesen foglalkoztak, és nem készült azokról összefoglalás. A tanulmányban a hercegi ág több generációjának könyvtárait tekintjük át. Nem kívánunk részletes bemutatást adni, hanem egy átfogó kép felvázolására törekszünk. Először az Akadémiai Könyvtár köteteihez és forráseggyűjtéséhez kapcsolódó könyvtárakat tekintjük át, aztán az Iparművészeti Könyvtárhoz kapcsolódó könyvanyagot, végül azt a bécsi könyvtárat, amely a hercegi ág legkorábbi, részletesen ismert könyvtára.

Rohonc, Kisbér és Pozsony könyvtárai

A Batthyány család hercegi ágához köthető 18. századi könyvtárak bemutatását érdemes Batthyány Gusztáv (1803–1883) és Batthyány Kázmér (1807–1854) 1838-as könyvadományával kezdeni.² A testvérek ekkor családjuk két könyvtárát ajánlották fel a Magyar Tudós Társaságnak. A Gusztáv révén beérkező roppant rohonci könyvanyag nagyságát csak megbecsülni lehetett, az átvételben a Társaság részéről eljáró Toldy Ferenc titoknok a kötetek számát 25–26 ezerre tette. A Kázmér által felajánlott kisbéri könyvtár pontosan 2660 kötetet számlált.³ A két könyvadomány kötetekének egy jelentős részét ma is a Magyar Tudományos Akadémia könyvraktáraiban találjuk, habár bizonyosan nem teljes számban.

A rohonci adományból származó könyvek túlnyomórészt az adományozók nagyapjához, Batthyány Tódorhoz (1729–1812) köthetők. Azt, hogy ő volt a kötetek gyűjtője, több jel is tanúsítja, legnyilvánvalóbban gyakran előforduló possessor-bejegyzése, valamint egy szintén rá

¹ A Batthyány család Batthyány I. Ádám (1610–1659) fiai nemzedékében vált ketté. Idősebbik fiával, Kristóffal (1637–1687) kezdődően számítjuk a hercegi ágat, míg a fiatalabb Páltól (1639–1674) a grófit.

² Az adományozás első szakirodalmi feldolgozása: F. CSANAK 1958: 10–12.

³ HURSÁN 2020: 79, 91.

utaló jellegzetes papírkötés.⁴ Batthyány Tódor kiterjedt ipari és kereskedelmi tevékenységet folytatott, bányái és manufaktúrái voltak és az általa termelt árukat elsősorban vízi úton igyekezett piacra juttatni. Természetszerűen fakadt tehát az a törekvés, amiről Batthyány Tódor a leginkább nevezetes: feltalálóként az árral szembeni hajózás módjait keresni. Az Akadémiai Könyvtár anyagában is Batthyány Tódor praktikus irányultságát látjuk visszaköszönni. Jellemző, hogy a régi szakrendszer szerint elhelyezett könyveket nézve a legtöbb tőle származó kötet a gazdaság szakon található. Az itt található kötetek a legkülönbözőbb gyakorlatias témákat ölelik föl a méhészettől kezdve a legkülönbözőbb technológiai kézikönyveken át, egészen a sör- és szappanfőzésig. Köteteinek jellegzetes előfordulási helyét jelentik még a természettan, a vegytan és az ásványtan szakjai.⁵ A szoros értelemben vett természettudományi anyagnál is jelentősebb hányadot tesznek ki a politikai irodalom és az orvostudományi könyvek Batthyány Tódor könyvein belül.⁶ A gazdasági könyvekhez hasonló súllyal szereplő két tárgykör egyaránt külön tanulmány témája lehetne. A történelem, a földrajz és utazási irodalom is Batthyány Tódor tájékozódásának fontos területe volt.⁷

Fontos kiemelni, hogy a Batthyány Tódor által gyűjtött impozáns könyvanyag nem képezett egységes gyűjteményt. Batthyány uradalmaiban valóságos könyvtári hálózatot tartott fenn maga és tisztartói, titkárai, mérnökei számára. Volt könyvtára az ország nyugati részén fekvő Batthyány-törzsbirtokokon: Rohonc (Rechnitz), Borostyánkő (Bernstein), Lipótfalva (Loipersdorf), Tarcsafürdő (Bad Tatzmannsdorf), Nagyszentmihály (Großpetersdorf); Baranya megyében: Üszög, Mozsgó, Siklós, Somodor; Horvátországban: Ozalj, Bród, Grobnik.⁸ A fennmaradt katalógusok alapján úgy tűnik, hogy könyveinek legnagyobb egysége nem Rohoncon, hanem Bécsben volt.⁹ Ugyanakkor a Magyar Tudós Társaságnak adományozott óriási rohonci állomány nem Batthyány Tódor, hanem fia, Batthyány Antal József (1762–1828) révén jött létre. Az Akadémiai Könyvtárban található dokumentumok alapján apja halála után Antal József gyűjtötte Rohoncra a különböző könyvtárakat. Ez a tevékenysége legfőképpen az egykori kisbéri könyvtár esetében a leginkább dokumentált. 1817–1818-ban a kisbéri könyvtár több ezer kötetét szállíttatta Rohoncra.¹⁰ Az átszállított kötetek jegyzékének a kisbéri könyvtár 1813-as katalógusaival való összevetéséből megállapítható, hogy ez egy olyan szelekciót jelentett, amellyel a kisbéri könyvtár anyagából szinte kivétel nélkül ki lettek metszve a hagyományos teológiai és filozófiai művek, a politikai, jogi, orvosi, természettudományos, technológiai, gazdasági irodalom. Kisbéren pedig — Batthyány Antal József személyes preferenciáinak megfelelően — elsősorban a magyar vonatkozású, történelmi tárgyú, szépirodalmi, modern filozófiai vagy a művészet körébe tartozó kötetek maradtak.¹¹

⁴ HURSÁN 2019/b: 205.

⁵ Az Akadémiai Könyvtár Batthyány-könyvanyagával korábban kizárólag Batthyány Tódor műszaki és természettudományos műveltsége kapcsán foglalkozott a szakirodalom. MIALKOVSKY 1972; ENDREI 1991; ENDREI 1995.

⁶ HURSÁN 2019/b: 209.

⁷ HURSÁN 2019/b: 209–210.

⁸ HURSÁN 2019/b: 204.

⁹ Bécsi könyvtárának katalógusa: BATTHYÁNY 1805.

¹⁰ HURSÁN 2022.

¹¹ HURSÁN 2019/b: 207–208; HURSÁN 2022: 428, 452–453.

Fontos kiemelni, hogy Rohonc könyvlerakatával szemben¹² a szigorú elvek szerint válogatott kisbéri könyvtár elnyerte a Tudós Társaság tagjainak tetszését.¹³ Az egykori katalógusok és a könyveken található címkék alapján az adományozás idején 2660 kötetes kisbéri könyvtár is több különböző eredetű könyvanyagból tevődött össze. Ezek közül a titkári szoba anyaga az egyetlen, amelynek tételei nem szerepelnek az átszállítás dokumentumain, és jelentős részben magyar történelmi tárgyú könyve alapján feltételezhető is, hogy ez az állományrész elkerülte az 1817-es szelekciót.¹⁴ A kisbéri nagykönyvtár nyelvek szerint csoportosított állományából a legnagyobb veszteséget a latin könyvanyag szenvedte: Batthyány Antal József az 1063 műből csak 58-ra tartott igényt. Az 508 német nyelvű műből is csak 101 maradt Kisbéren, míg a francia művek esetében a 300 műnek már csaknem a fele, 139 mű is helyén maradhatott.¹⁵ Különleges gyűjtőkörök azonosíthatók a kisbéri könyvtár egyik MTA Könyvtárban őrzött katalógusán.¹⁶ Itt a cím szerint könyvszekrényben őrzött anyag esetében a kortárs regényirodalom, vagy a *Journal des dames et des modes* női divatmagazin 1798 és 1806 között 32 példányban megjelent számai női olvasó jelenlétét valószínűsítik, aki nagy valószínűséggel Roggendorff Cecília (1775–1814), Batthyány Antal József második felesége volt.¹⁷ Cecília egy időben nem más, mint Giacomo Casanova levelezőpartnere volt.¹⁸ Batthyány Antal József első felesége, Festetics Mária Anna (1775–1800) nevét a kisbéri könyvanyag egy címkéjével pozsonyi eredetre utaló csoportjában találjuk, mégpedig a 18. és 19. század fordulójának egyik legnépszerűbb írónője, Caroline Félicité de Genlis (1746–1830) egyik regényében.¹⁹ Magának Batthyány Antal Józsefnek a possessor bejegyzése — *Ex Bibliotheca Comitum Antonii Batthyany* — a tarcsafürdőről származó állományrész kötetei kapcsán említhető. Bejegyzései mellett az 1782-es, vagy 1783-as évszám is szerepel, amikor Batthyány József nagyjából 21 éves volt, tehát a saját könyvtárából való kötetek jelzése valamiképpen nagykorúvá válásával esett egybe.²⁰

Fontos, hogy Toldy Ferenc a kisbéri könyvanyag fő gyűjtőjeként Batthyány József esztergomi érseket (1727–1799) nevezi meg, aki Batthyány Tódor bátyja volt.²¹ Ez az azonosítás — bár Batthyány Józsefnek nem volt sem possessor-bejegyzése, sem ex librise — a kisbéri könyvanyag vizsgálata alapján elfogadható. A kisbéri könyvtár a titkári szoba, vagy a nagy-

¹² A rohonci könyvanyag átvételében a Tudós Társaságot először képviselő Nagy Károly a könyvtárat „*litteraturai szemét rakás*” kifejezéssel illette. NAGY 1839. Toldy véleménye sem volt pozitív. „*Száma a köteteknek, mellyek közt igen sok apróság is, közelítőleg számolásom szerint 25 és 26 ezer közt van; s meg kell vallanom, hogy becse a számmal arányban nem áll; mert e könyvtár épen nincs rendszeresen gyűjtve.*” TOLDY jel. 1839. Érdemes ugyanakkor kiemelni, hogy könyvtárral kapcsolatos kifogások kiindulópontját annak fizikai állapota és rendezetlensége jelentette. HURSÁN 2022; HURSÁN 2019/b: 204, 208.

¹³ A rohonci könyvanyaggal szemben a kisbéri már egyértelműen pozitívan értékelt Toldy Ferenc. „A gróf Batthyány Kázmár gyűjteménye átvétele végett e héten rándultam Kisbérre. A mint Nagy Károly, ki május 7-dikét tűzte volt ki, és azonnapi megis jelent, a nem nagy, de csinosan elrendelt, fölülről leig könyvekkel eltölt könyvtárszobába vezetett, megvallom, nem csekély öröm lepett meg. Mindenek előtt a számos nagy rétű, sok-kötetű, és ékesen és szilárdul kötött munkák örvendeztetek meg, és örömöm nem csökkent, midőn az ékes sorokon végig futva, láttam, hogy ezen ajándékkal gyűjteményünk számra is (2660 db), becse is tetemesen növekedett.” TOLDY jel. 1839.

¹⁴ HURSÁN 2022: 426–427.

¹⁵ HURSÁN 2022: 424.

¹⁶ MTAKK Könyvészet 2-rét 2. XII. jelzettel. A kisbéri könyvtár könyvszekrényekben levő (a), színházi tárgyú (b), és elzárva tartandó (c) könyveinek katalógusa (1813).

¹⁷ HURSÁN 2022: 439–441.

¹⁸ GRAZIOLI 2021.

¹⁹ MTAK Fr.Ir.O.h536/1-2. Les Veillées du Château, ou Cours de Morale a l'Usage des Enfants. 1784–1785.

²⁰ HURSÁN 2022: 443.

²¹ TOLDY 1846: 88.

könyvtár katalógusai alapján megismerhető anyaga — a számos, később természetesen Rohoncra szállított teológiai, egyházi, politikai művel — megfeleltethető az egykori főpap profiljával.²² Az Akadémiai Könyvtárban találjuk a pozsonyi primási rezidencia két 1795-ös katalógusát is. Az egyik Batthyány József könyveinek 917 művet számláló lajstroma,²³ a másik 1500 tételes katalógus József és Tódor öccse, Batthyány Fülöp (1735–1795) könyveit tartalmazza.²⁴ Az ezeken a katalógusokon szereplő könyvanyag alapvetően nem áll kapcsolatban az Akadémiai Könyvtárban található könyvanyaggal.²⁵ Arra a kérdésre, hogy a Batthyány Józsefhez köthető könyvek miként kerültek Kisbérre, egyelőre nem tudjuk a választ.

Batthyány Károly József könyvtárai

Az Akadémiai Könyvtár mellett az Iparművészeti Múzeum Könyvtára a másik nagy, 18. századi Batthyány-könyvanyagot tartalmazó gyűjtemény Budapesten. Ide 1947-ben a szovjet csapatok által feldúlt körmendi kastélyból szállították a megmaradt köteteket. Itt nagyságrendileg 1000–1500 kötetet vezethetünk vissza a 18. századi állományra.²⁶ Ezek közül számos igazolhatóan — elsősorban ex librise alapján — Batthyány Károly József (1697–1772) könyve volt.²⁷ Batthyány Károly Batthyány Lajos (1696–1765) testvéreként a rohongi és kisbéri könyvtárak gyűjtőinek, Józsefnek és Tódornak nagybátyja volt. Batthyány Károly könyvei életében még nem Körmenden voltak, hanem Ausztriában. Trautmannsdorfi (686 mű / 1345 kötet) és bécsi (1006 / 1810 kötet) könyvtárainak anyagát Ötvös Péter mutatta be egy rövid tanulmányban, a könyvtárak 1772-es katalógusai alapján.²⁸ Bár tételes vizsgálat nem történt, valószínű, hogy jórészt ezeknek az ausztriai könyvtáraknak a kötetei köszönnek vissza az Iparművészeti Múzeum Batthyány Károlyhoz köthető részében. Ötvös az általa elemzett katalógusok kapcsán a francia nyelv elsődleges szerepét, a janzenista és jezsuita szerzők nagy arányát, a katonai, politikai és jogi irodalom hangsúlya, a magyar vonatkozású szerzőket, a francia irodalom és színház klasszikusainak jelenlétét emeli ki,²⁹ ami összhangban áll Dobri Máriának az Iparművészeti Múzeum köteteit számba vevő elemzésével.³⁰

Batthyány Károly katonaként kiemelkedő pályát futott be és legnagyobb, a magyar történelemben egyedülálló elismerést jelentett számára, hogy őt jelölték ki a későbbi főhercegek nevelőjéül.³¹ Ötvös Péter megállapításaihoz annyi kiegészítést tennénk, hogy a katalógusokban³²

²² A művek legtöbbjének kiadási ideje is összhangban áll az ő életidejével, persze előfordul néhány, az 1800-as évek első évtizedéből származó mű. HURSÁN 2022: 449–450.

²³ BATTHYÁNY 1795/b.

²⁴ BATTHYÁNY 1795/b. Ezenkívül van még egy hasonló nagyságú katalógusa Batthyány Fülöpnek az Akadémiai Könyvtárban. BATTHYÁNY 1796.

²⁵ A kisbéri könyvadományhoz kapcsolódó néhány kötet esetében feltételezhető, hogy eredete ide vezethető vissza.

²⁶ A számra vonatkozó becslést Prékopa Ágnes szíves tájékoztatásának köszönhetem.

²⁷ DOBRI 2006: 326.

²⁸ ÖTVÖS 1987.

²⁹ ÖTVÖS 1987: 6–9.

³⁰ DOBRI 2006.

³¹ KÖKÉNYESI 2017: 171–173. Az örökletes hercegi címet — melyről a család ezen ága is nevét kapja — 1764-ben is hivatalosan József trónörökös nevelésében betöltött munkálkodásáért kapja. Egy időben Lipót hercegnek, a majdani II. Lipót magyar királynak is nevelője volt.

³² A katalógusokat az Osztrák Nemzeti Könyvtár Kézirattárának Cod. 15.124. jelzete alatt találjuk.

jelentős hányadot képez az 1740-es, 1750-es évek könyvtermése, és feltehető, hogy Batthyány Károly elsősorban a kiemelkedő nevelői feladathoz igazodva állította össze könyvtárát.³³ A nevelői megbízatás kapcsán még egy dolog említhető. Az Akadémiai Könyvtár és az Iparművészeti Múzeum Könyvtára anyagában közös pontot képez az *Aloysio Leporini* vagy *Leporini* possessor bejegyzés.³⁴ A nevet nem mással, mint II. József történelemtanárával azonosíthatjuk, Josephus Alyosius Leporini vagy Giuseppe Luigi Leporinivel.³⁵ A Magyar Országos Levéltárban általa írt levelek alapján Leporini a trónörökösök oktatása előtt már a Batthyány családban is mentori szerepet vállalt.³⁶ Egyik levelében arról tájékoztatja Batthyány Ádám Vencelt (1722–1787) — akivel Batthyány Lajos negyedik, legidősebb fia is említésre került — hogy nagybátyja, a tábornagy (tehát Batthyány Károly József) beleegyezett kérésébe, hogy egy hadtörténeti munka hét kötetét Batthyány Ádám Vencel rendelkezésére bocsássa.³⁷ Charles Severin de Quincy (1666–1736) a levélben említett művének³⁸ sajátossága, hogy annak köteteit az Iparművészeti Múzeum Könyvtárában is megtaláljuk, ugyancsak hét példányban.³⁹ Ebből arra következtethetünk, hogy Batthyány Károly központi szerepet játszott a Batthyány ifjak könyves műveltségének formálásában. Batthyány Károly könyvei végül halála után kerültek Körmendre.⁴⁰

³³ Itt lehet említeni, hogy Ötvös Péter különben rendkívül érdekes tanulmányában nem szerepelnek a Magyar Országos Levéltárban általa felhasznált dokumentumok jelzetei. Amennyire rekonstruálni tudtuk, az MNL OL P 1317-A-I.-L 8. és 10. fasciculusában vannak az Ötvös Péter által vizsgált iratok.

³⁴ Az Iparművészeti Múzeum anyagában négy alkalommal fordul elő az *Aloysio Leporini* vagy *Leporini* possessor bejegyzés. DE LA CHAPPELLE: *Institutions de géométrie*. Paris, 1757. I–II. 62.897. 1–2; DERHAM, Guillaume: *Théologie physique*. Rotterdam, 1743. 53.1866; NICKOLLS, John: *Avantages et désavantages de la France et de la Grande Bretagne*. Leyde, 1754. 58.569. *Introductionis in notitiam rei litterariae*. (h. n., é. n. II.) 58.574.; Ez utóbbi cím a könyvtáros és történész művét jelöli Burkhard Gotthelf Struve (1671–1738). Teljes címe: *Bibliotheca historiae litterariae selecta olim titulo introductionis in notitiam rei litterariae et quam bibliothecarum insignita cuius primas lineas duxit Burc. Gotthelf Struvius*. A mű három kötetben jelent meg 1754-től 1763-ig Jénában. (Supplementája csak 1785-ben.) A bejegyzést az Akadémiai Könyvtár Batthyány-könyvanyagában hasonlóan négy mű esetében leljük fel. Ezekből egy kötet Batthyány Tódorhoz, egy pedig a kisbéri könyvanyaghoz köthető (címkéjének nyoma alapján). BATTHYÁNY Tódoré: *Annales Politiques de Feu Monsieur Charles Irenée Castel, Abbé de St. Pierre, De l'Academie Françoise. Nouvelle édition corrigée et augmentée. Première Partie*. Londres, 1758. MTAK Pol.O.916; A kisbéri könyvtár: MTAK Pol.O.909. *Remarques sur les Avantages et les Desavantages de la France et de la Gr. Bretagne, Par Rapport au Commerce et aux autres Sources de la Puissance des Etats*. Traduites de l'Anglois Du Chevalier John Nickolls. Nouvelle Edition revue et corrigée. A Amsterdam, Chez François Changuion, 1754; A másik két kötet: *Retablissement des Manufactures et du Commerce d'Espagne*. Ouvrage divisé en deux Parties: La premiere, qui considere principalement les Manufactures d'Espagne. La seconde, qui traite de son Commerce maritime. Traduit de l'Espagnol de Don Bernardo de Ulloa, Gentilhomme de la bouch de Sa M. Catholique, Alcade-Mayor de Séville, Etc. Dédié a Philippe V. et publié a Madrid en 1740. Imprimé a Amsterdam, Et se trouve a Paris, Chez les Freres Estienne, rue S. Jacques. 1753. MTAK Pol.O. 840; *Essai sur la Nature du Commerce en Général*. Traduit de l'Anglois. A Londres, Chez Fletcher Gyles, dans Holborn, 1756. MTAK Pol.O.1820.

³⁵ STAATSKALENDER 1754: 391.

³⁶ HU-MNL-OL P 1314. 84380–84382.

³⁷ „J'ai fait ce matin votre affaire, Monsieur le Comte, Son Excellence le Feld-Marechal votre cher Oncle a consenti a ma sollicitation a vous donner une edition de l'Histoire Militaire de Louis XIV, et j'espère que son valet de Chambre, le S. Benoit, vous aure envoyé tous les sept Tomes, ainsi je l'an ai prié. Je me flatte que vous serez content de moi;...” HU-MNL-OL P 1314. 84382.

³⁸ Charles SEVERIN DE QUINCY (1666–1736): *Histoire militaire du regne de Louis le Grand, roy de France, où l'on trouve un détail de toutes les batailles, sièges, combats particuliers, & generalement de toutes les actions de guerre qui se sont passées pendant le cours de son regne, tant sur terre que sur mer*. Paris, Denis Mariette, Jean-Baptiste Delespine, Jean-Baptiste Coignard fils, 1726. Vol. 1–7. — GVK.

³⁹ Iparművészeti Múzeum Könyvtára 58.698. 1–8. (a kiadvány hetedik kötete külön van kötve).

⁴⁰ CSENKI 2006: 331.

Batthyány Lajos Ernő bécsi könyvtára

Toldy Ferenc a Magyar Tudós Társasághoz került rohonci könyvállomány kezdeteit Batthyány Lajos által gyűjtött könyvekre vezette vissza,⁴¹ mégpedig mindenekelőtt egy könyvkatalógus alapján.⁴² A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Kézirattárában próbáltuk valóban megtalálni Batthyány Lajos könyveinek 1743-as évszámot viselő katalógusát,⁴³ ugyanakkor igyekezetünk, hogy Akadémiai Könyvtárban a katalóguson szereplő gyűjteményből származó köteteket azonosítsunk, alapvetően negatív eredménnyel zárult.⁴⁴ Batthyány Lajos Ernő (1696–1765), testvéréhez, Károlyhoz hasonlóan a magyar történelem kiemelkedő szereplője lett: ő volt a Magyar Királyság első világi kancellárja (1733–1746) és utolsó „nemzeti nádora” (1751-től haláláig).⁴⁵ Könyvtára katalógusának jelentőségét mindenekelőtt abban láthatjuk, hogy csaknem 100 év sötétség után⁴⁶ elsőként vet fényt a Batthyány család hercegi ágának könyves műveltségére.

A katalógus egy bécsi könyvtár leírását tartalmazza,⁴⁷ 1143 tételnyi nyomtatott művel, valamint 89 kézirattal, ami a nyomtatott művek esetében 2163, a kéziratoknál 97 kötetet jelent. A katalógus anyaga hét szakrend szerint került besorolásra: Theologici, Geographici, Historici, Politici, Juridici, Miscellanea, Manuscripti. Az anyag egészéről elmondható, hogy abban a franciás jelleg dominál: a legtöbb mű francia nyelvű (38,3%), és a leggyakoribb kiadási helyet is Párizs jelenti (16,3%).

A katalógus legjelentősebb tematikus egységei sajátos hatásokra utalnak és érdekes feltevésekre engednek következtetni. Az anyag egyik sajátossága a janzenista irodalom jelenléte.⁴⁸ A magyar történetírók és magyar történelmi tárgyú művek meglehetősen teljessége kapcsán Batthyány Lajos anyja, Strattmann Eleonóra (1672–1741)⁴⁹ 1713-as bécsi levelét említhetjük, melyben arról ír, hogy örömmel vette fia kérését, miszerint olyan könyveket kíván tőle, amelyekből megismerheti Magyarországot történelmét.⁵⁰ A jogi irodalom és azon belül a római jog könyveinek jelenléte Batthyány Lajos salzburgi és bécsi jogi tanulmányaihoz kapcsolódhat.⁵¹ Kiemelkedő a francia történelem, valamint a politikai irodalom súlya. Batthyány Lajos művelt-

⁴¹ [A rohonci könyvállomány] „Szakjai a hittudomány, philosophia és nevelés, mathematicai és hadi tudományok, bővebb a törvénytudomány, legnagyobb részt még a nádor szerzeménye, s így főleg csak irodalom-történeti tekintetben érdekes...” SCHEDEL [TOLDY] 1846: 88. „T[udni]. i[[lik]. a mennyiben nyomába akadhattam eredetének [a rohonci könyvtárának], gr. Batthyány Lajos nádor kezdé azt szerezni ez előtt egy századdal; s a régi nagy munkák folio és negyedréttben többnyire ez időből vannak...” TOLDY 1839b.

⁴² „Batthyány Lajos a nádor veté meg annak [a rohonci könyvtárnak] alapját egy századdal elébb, mint lajstroma bizonyítja.” SCHEDEL [TOLDY] 1846: 88.

⁴³ BATTHYÁNY 1743.

⁴⁴ Batthyány Lajos könyvtárának kötetei — ha csak csekély számban is — inkább az Iparművészeti Múzeum anyagában azonosíthatók (persze itt sem teljes bizonyossággal).

⁴⁵ Batthyány Lajos után a nádori tisztet kizárólag a Habsburg-Lotaringiai uralkodóház tagjai töltötték be.

⁴⁶ Fazekas István hangsúlyozza a 17. század második felétől jellemző forrásínséget. FAZEKAS 1996: 105–106.

⁴⁷ A könyvtár bécsi lokalizációjáról: HURSÁN 2019/a: 161–162.

⁴⁸ HURSÁN 2019/a: 157–159.

⁴⁹ A legjelentősebb kapcsolódó forrást a Strattmann Eleonóra által írt levelek jelentik.

⁵⁰ „Je suis bien aise que vous desirer des livres pour vous intruire des histoires d’hongrie et je vous en enverray et mandez moy en suite ceux que vous lirez et quelle temps vous employer pour cela”, HU-MNL-OL P 1314. 57334.

⁵¹ Batthyány Lajos 1712–13-ban folytatott Salzburgban és Bécsben jogi tanulmányokat. Az Országos Széchényi Könyvtárban találjuk Batthyány Lajosnak a pályafutását kancellárságról való lemondásáig, 1746-ig összefoglaló életrajzát: OSZK. Fol. Lat. 2575. Úgy tűnik az irat a kutatás számára korábban ismeretlen volt.

ségének alakulásában feltehetően komoly szerepet játszott 1715–16-os európai útja, melynek fő állomását Párizs jelentette. Itt nem más volt a vendéglátója, mint Georg Wilhelm von Hohendorf (1670 körül – 1719), Savoyai Jenő politikai bizalmasa⁵² és fő ágense a nyugat-európai könyvbeszerzésben.⁵³ Strattmann Eleonóra egyik Párizsba írt levelében arról is olvashatunk, hogy nemcsak amiatt bízza fiát Hohendorf pártfogására, hogy előkelő és jó társaságokra leljen, hanem azért is, hogy jó könyveket válasszon magának.⁵⁴ Másik, 1716. január 26-i levelében⁵⁵ kifejti, hogy külföldön járva Lajos ne sajnálja a pénzt olyan dolgokra, amik szükségesek lehetnek az előmenetelére, köztük olyan könyvek vásárlására, amelyeket különben máshol nem tud beszerezni.⁵⁶

A katalóguson egyetlen olyan mű van, amelyet bizonyíthatóan Hohendorfhhoz és Batthyány Lajos európai útjához tudunk kötni. Hohendorftól egyetlen Batthyány Lajoshoz írt levelet találni, ebben egy bizonyos Gesvres márkival való közös találkozás emlékét idézi fel.⁵⁷ A márkit François-Joachim-Bernard Potier duc de Gesvres (1692–1757) személyével azonosíthatjuk, aki minden bizonnyal felkeltette az ifjú Batthyány Lajos érdeklődését, hiszen katalógusában (a Juridici szakban) megtalálni azt az 1714-ben megjelent művet, amely a márki, a kor nagy botrányának számító válóperének — a jogalapot a férj vélelmezett impotenciája jelentette — legkisebb részleteiről is tudósított.⁵⁸ Az udvari műveltség irodalmában Strattmann Eleonórának azt a buzgalmát láthatjuk viszont, amellyel a társasági kompetenciákat kívánta fiával elsajátíttatni.⁵⁹ A gáláns irodalom és történelmi fikciók egy az európai királyi udvarok intrikái iránt érdeklődő, a francia nyelvet a legmagasabb szinten használó női olvasó képét idézhetik elénk, akit könnyen azonosíthatunk Strattmann Eleonórával. A szépirodalom hangsúlyos jelenléte mögött ugyanakkor talán még inkább célszerű Hohendorf hatását feltételezni, mint akit — egy kortás említés szerint — a szépirodalom szenvedélyes szerete jellemezte, és mint akinek a könyvek olvasása hasznos és kellemes felüdüléséül szolgált.⁶⁰

A könyvtár tartalma kapcsán érdemes Strattmann Eleonóra egy másik, fiához írt levelét idézni.⁶¹ Ebben azt ajánlja Lajos figyelmébe, hogy kövesse *gouverneur*-je buzdítását és minden-

⁵² BRAUBACH 1965, II. 153; BRAUBACH 1965, III. 123–128; BRAUBACH 1965, IV. 240.

⁵³ BRAUBACH 1965, III. 285–289.

⁵⁴ „Je vous recommande de vous appliquer serieusement tant aux choix des bons livres qui aux exercices dans lesquelles vous vous pourrez perfectionner, et sur tout de vous mettre d’abord dans les grandes et bonnes Compagnies a quoy vous reussirez aisement en suivant les advis des Baron de Hohendorf...” HU-MNL-OL P 1314. 57359.

⁵⁵ HU-MNL-OL P 1314. 57358.

⁵⁶ „Cependant estant dans des pays etrangers je ne pretend point que vous epargniez sur tout ce qui peut vous estre util a l’avenir comme pour apprendre des exercices acheter des livres que l’on ne trouve point quand on veut la lecture estant un point...” HU-MNL-OL P 1314. 57358.

⁵⁷ „Si je ne vous avois pas remarques des certaines vivacites quand la belle Hongroise dina avec nous, je vous soupconneres avoir avec la beauté du Marquis du Gesvre peutetre aussi des foiblesses mais cela ne m’inquiette pas...” HU-MNL-OL-P 1314. 78749.

⁵⁸ Recueil general des pieces, contenues au procez de M. de Marquis de Gesvres, et de Mademoiselle de Mascrani son epouse. Rotterdam, Reinier Leers, 1714. Vol. 1–2.

⁵⁹ Ezen a ponton lehet idézni azt az 1711. november 26-án Bécsből írt levelét, amelyben kilenc pontba szedve közli intelmeit a tőle elutazó Lajos fiához. HU-MNL-OL-P 1314. 57294.

⁶⁰ A szakirodalom Albert-Henri de Sallengre (1694–1723) szavait idézi: „Ce Seigneur, qui aime passionnément les belles Lettres, dont il se fait un délassement utile et agréable, a formé non pas la plus nombreuse, mais j’ose dire, la plus magnifique et la mieux choisie Bibliotheque qu’on ait peut-etre jamais vu.” MULSOW 1996: 217.

⁶¹ HU-MNL-OL-P 1314. 57327.

féle témáról értekezzen vele, továbbá reméli, hogy örömmel forgatja az újságokat.⁶² Eleonóra Lajos apját, Batthyány II. Ádámot (1662–1703) hozza fel példaként, aki különböző nyelvű újságokat hozatott magának, melyeket nagy örömmel olvasott, habár a neki írt levelekből eleget tudott a világban folyó dolgokról.⁶³ Batthyány II. Ádám könyveiről, olvasmányairól szinte alig áll információ rendelkezésre, azonban a katalógusban van olyan támpont, amely azt sugallja, hogy II. Ádám újságolvasás iránti affinitását Batthyány Lajos katalógusán is viszontlátjuk. A Politici szakon találjuk a *Mercure galant* folyóirat 160 kötetét, és éppen a II. Ádám életével egybeeső 1673 és 1700 közötti időszakból. Ez alapján feltételezhető akár az is,⁶⁴ hogy Batthyány Lajos katalógusának anyagának egy része Batthyány II. Ádám gyűjtésére nyúlik vissza.

A könyvtár további sorsát egyelőre nem ismerjük. A nyomok alapján a könyvtár használatáról Batthyány Ádám Vencelhez kötődően van információnk, akinek pozsonyi, minden bizonnyal a helytartótanácsi álláshoz⁶⁵ kötődő tanulmányaihoz volt szüksége a könyvtár köteire. Az intenzív használat⁶⁶ alapján is feltételezhető, hogy könnyen számolhatunk a könyvtár szétszóródásával. Mindenesetre érdemes megvizsgálni a gyűjtemény egyben maradásának vagy szétszóródásának körülményeit, elsősorban a könyvtár pontos helyét. Batthyány Lajos könyvtárának helyül két bécsi ház jöhet számításba, mindkettő a mai Bankgassében (régvi vordere Schenkenstrasse). Az egyik lehetséges helyszínt a Bankgasse 8. szám (régvi házszáma a 48.) alatti ház jelenti. A ház tulajdonosává anyja sógornője, Eleonore Therese von Strattmann (1678–1739) 1739. március 24-én kelt és április 27-én kihirdetett végrendelete tette Batthyány Lajost.⁶⁷ A végrendelet egyben a bécsi Strattmann-hitbizomány alapítását is jelentette. Batthyány Lajos saját hitbizományának alapítását is jelentő, 1746. június 19-én kelt végrendeletében egyesítette a nagynénjétől örökölt hitbizományt a sajátjával.⁶⁸ Fontos említeni, hogy rendelkezése szerint a házban levő könyvtárat is hitbizománya részévé tette.⁶⁹ Kérdés, hogy ez a hitbizomány részévé tett könyvtár azonos-e az általunk elemzett könyvkatalóguson szereplő könyvtárral? Ha igen, az azt jelenti, hogy az állomány legalábbis elvi védeltséget élvezett hitbizományi könyvtárként. A válasz úgy tűnik nemleges. Batthyány Lajos másik schenkenstrassei háza a mai Bankgasse 2. szám alatt volt található.⁷⁰ A Strattmann Eleonóra által szerzett ingatlan alapvetően két nagyobb részből állt, melyek közül az egyiket Batthyány Lajos, a mási-

⁶² „Et vous recommande de bien suivre les exhortations de vostre gouverneur de raisonner avec luy sur toutes sortes des matieres et quand vous lirez les gazettes ce que je veulx esperer que vous serez avec bien du plaisir”

⁶³ „Vostre pere les faisoit venir en toutes les langues et prenoit plaisir a les lire quoy qu’il scavoit assez par ses lettres ce qui se passoit” HU-MNL-OL-P 1314. 57327.

⁶⁴ A feltevést, miszerint a katalógusban Batthyány II. Ádámotól örökölt könyvek is helyet kaptak, erősítheti, hogy az 1651 és 1700 között kiadott művek aránya a Politici szakon megelőzi a 18. századi műveket.

⁶⁵ Batthyány Ádám Vencel 1742–1750 és 1759–1760 között volt tanácsos a Helytartótanácsban. EMBER 1940: 199.

⁶⁶ Batthyány Ádám Vencel általi használatról: HURSÁN 2019/a: 160–161. További használatról, olvasásról árukkódó levelei: HU-MNL-OL-P 1314. 57622, 57623, 57634.

⁶⁷ MNL OL P 1313. 166. kötet, 4.

⁶⁸ MNL OL A 57 (Magyar Kancelláriai Levéltár) 40. 134/a. 342–351.

⁶⁹ Későbbi végrendeletének halála után, 1767. január 29-én Bécsben készült másolatában, a dokumentum 12. és 13. oldalán: „...cuncta Bona et pecunia in Majoratum convertenda venient. Et cum non modo Domum Viennensem Strattmannan, per defunctam Comtesam Strattman natam Comitissa a Schellord jam aliunde pro descendentibus meis per modum Majoratus constitutum, sed insuper omnia quoque mobilia eo spectantia, uti sunt statua, imagines Picturae, Tapetes, Peristomata, aliaque Domus ornamenta, sub conditionibus in Testamento Strattmannano expressis, nec non Bibliothecam, duos item Centenarios Massa argenti puri actu exstantis...”, MNL OL P 1317.-B.-1. Nr. 102.

⁷⁰ HARRER-LUCIENFELD 1957: 118–120.

kat testvére, Batthyány Károly örökölte.⁷¹ Anyjuk halála után, 1742-ben megcserélték örökségüket: a szóban forgó háztömb vonatkozásában ez azt jelentette, hogy a kisebb, korábban frischenhauserische szabadház (a régi 57. szám alatt) lett Batthyány Lajosé, míg a nagyobb, korábban Hofkirchhen és Roggendorf tulajdonban levő ház (a régi 58. szám alatt) pedig öcscséé, Batthyány Károlyé lett.⁷² Valószínű, hogy ez a ház adott helyet a könyvtárnak, amit meg erősítenek a Staatskalender 1746-es kiadásában a Batthyány Lajos lakóhelyéről írtak: „wohnt nächst dem schwarzen Thor, in seinem Haus”. A schwarzer Thor, vagyis Fekete-Kapu a mai Bankgasse és Petrarcegasse kereszteződésénél levő 35. számú házat jelölte,⁷³ amely éppen Batthyány Lajos 57. szám alatti sarokházával szemben helyezkedett el.⁷⁴

Ha a katalóguson szereplő könyvtár nem a hitbizományi házban volt, kérdés, hogy akkor mi volt az a könyvtár, amit Batthyány Lajos hitbizománya részévé tett? Itt fontos említeni, hogy a Magyar Országos Levéltár Batthyány-anyagában a könyvtárra, könyvekre vonatkozó iratok hiányát állapíthatjuk meg. Ismeretes egy dokumentum, amit elméletben a Schellart-Batthyány ház könyvtárához köthetünk. A Magyar Országos Levéltárban őrzött iratok között találjuk egy bizonyos Strattmann-könyvtár katalógusát.⁷⁵ A lajstromon 1246 kötet leírását találjuk 916 tételeben. A könyvanyagot a rajta szereplő tételek alapján viszonylag egyértelműen tudjuk személyhez kötni. A katalóguson szinte pontosan 1707-ig kiadott köteteket találunk, és ez a megjelenési idő egybeesik Heinrich von Strattmann (1662–1707) életének idejével, aki annak az Eleonore Therese Strattmann (született Schellard) nagynéninek a férje volt, aki a házat is Batthyány Lajosra hagyta. Általában el lehet mondani, hogy a Strattmann-katalógus fő tematikus területei (békeszerződések, diplomácia, nemzetközi jog, retorika és még a klasszikus irodalom területén is) is tökéletes párhuzamban állnak a főként Hollandiában diplomáciai szolgálatot ellátó Heinrich von Strattmann hivatásával. Persze, hogy valójában lehetett-e köze a katalóguson található könyvanyagnak a hitbizománnyá tett könyvtár anyagához, források híján nem tudjuk megválaszolni.⁷⁶

Összefoglalás

A Batthyány család hercegi ágához kötődő könyvtárak áttekintésével a család kastélyainak életvilágaiba is betekintést nyertünk. Láthattuk a kulturális folytonosság és még inkább a megszakítottság példáit és hasonlóképpen jellemző a források túltengő vagy éppen teljesen hiányzó volta. Megfigyelhettük könyvtárak eljelentéktelenedését — elsősorban Rohonc esetében,

⁷¹ KÖKÉNYESI 2021: 362–363.

⁷² BATTHYÁNY 1742: Nr. 11. A házrészek azonosításában Kökényesi Zsolt monográfiája mellett a Harrer-Lucienfeld-féle várostörténet vonatkozó része szolgált kiváló segítséggel. Utóbbiból az is kiderül, hogy a korban a későbbi (és ma is látható) Batthyány palota szerves részét képező Orsini-Rosenberg palota (a régi 59-es házzal, ma a Herrengasse 19. szám alatt) még nem tartozott a ma Batthyány-Strattmann palotaként ismert épületegyütteshez. Az épület csak Batthyány Lajos halála után, 1766-ban Batthyány Károly révén került a család tulajdonába. HARRER-LUCIENFELD 1957: 120–121.

⁷³ HARRER-LUCIENFELD 1957: 116.

⁷⁴ HARRER-LUCIENFELD 1957: 1. Térképén jól látható a két ház viszonya.

⁷⁵ *Conscriptio Librorum Bibliothecae Strattmannianae* címmel a HU-MNL-OL P 1313-II.-17.-263. jelzeten.

⁷⁶ Jól jellemzi ismereteink hiányát, hogy Batthyány Lajos unokája, Batthyány-Strattmann II. Lajos (1753–1806) könyvtáról sem tudunk semmit, pedig kulturális kapcsolatairól izgalmas tanulmány áll rendelkezésre. GRASZTÓI 2015.

amely több különböző könyvtár lerakataként megszűnt élő gyűjtemény lenni — továbbá kvázi kulturális központok létrejöttét — Körmend vagy Kisbér esetében. Az összképet tekintve figyelemre méltó a francia műveltség dominanciája, a szekularizáció folyamata, valamint a női olvasók és gyűjtők jelentősége. A könyvcsoportok a család különböző generációinak különleges kapcsolataira utalnak. Az egyes könyvanyagok háttérében olyan személyek tűnnek fel, mint Georg Wilhelm von Hohendorf, Savoyai Jenő politikai jobbkeze, könyvgyűjtő ágense, Leporini, II. József császár későbbi történelemtanára vagy a nagy nőcsábász, Giacomo Casanova. A könyvtárak ismerete egy fontos lépést jelenthet afelé, hogy megismerjük a magyar történelemben kiemelkedő szerepet játszó 18. századi Batthyányak életét.

Képmelléklet

1. kép. A Batthyány házak elhelyezkedése. (Forrás: HARRER-LUCIENFELD 1957: 1)⁷⁷

⁷⁷ A kép színeihez magyarázat: fekete: a schwarzer Thor névvel említett ház; vörös: Batthyány Lajos sarokháza (1742-től az övé); kék: Batthyány Lajos hitbizományi háza, 1739-ben kapta nagynénjétől, Eleonore Therese Strattmanntól (szül. Schellart).

2. kép. A bécsi hitbizományi ház udvarának mai képe. (Fotó: Hursán Szabolcs)

3. kép. A hitbizományi ház képe a Bankgasse felől Concordia Haus felirattal. (Fotó: Hursán Szabolcs)

4. kép. Batthyány Károly 58-as és 59-es számú házakból épített palotájának Bankgasse felőli kapuja. (Fotó: Hursán Szabolcs)

5. kép. Batthyány Lajos nádor bécsi sarokházának mai képe. (Fotó: Hursán Szabolcs)

Libraries of the Ducal Branch of the Batthyány Family in the Eighteenth Century

In this study, we look at the eighteenth-century libraries of the princely branch of the Hungarian Batthyány family extending into the nineteenth century. By reviewing the book culture of several generations, we can see traces of characteristic cultural phenomena such as the dominance of French culture, the increasing importance of books on practical knowledge, the prominence of fiction (*belles-lettres*), the role of female readers and the long-term trend towards secularisation. On the other hand, we can also see traces of special relationships with literary materials. We have information about the books from former catalogues and other related documents, and some of the volumes are still available today in contemporary collections. Becoming more familiar with the libraries is an important step in understanding the historical role of this outstanding family.

Felhasznált irodalom

FORRÁSOK

BATTHYÁNY

- 1742 MNL OL P 1313 – I. – 2. Lad. 21.
- 1743 MTAK Kézirattár. Könyvészet 2-rét 11. Batthyány Lajos könyveinek katalógusa.
- 1795/a Batthyány Fülöpnek a pozsonyi prímási rezidenciában található könyveinek katalógusa (*Catalogus Librorum Excellentissimi Dni Comitis Philippi a Batthyán In Bibliotheca Em. Cardinalis in Residentia interiori existentium Primatiali, 1795–1796*). MTAK Kézirattár, Könyvészet 2-rét 7. A).
- 1795/b Batthyány Józsefnek a pozsonyi prímási rezidenciában található könyveinek katalógusa (*Catalogus Bibliothecae Eminentissimi Domini Cardinalis a Batthyan Librorum in Residentia Primatiali Civitatensi existentium, 1795–1796*). MTAK Kézirattár, Könyvészet 2-rét 7. B)
- 1796 Batthyány Fülöp könyveinek katalógusa (*Catalogus Librorum ex Bibliotheca Excellentissimi Denati Comitis Philippi a Batthyan Die 19ma Marty Anno 1796 confectus*). MTAK Kézirattár. Könyvészet 2-rét 20.

BATTHYÁNY Tivadar

- 1805 Batthyány Tivadar bécsi könyvgyűjteményének katalógusa (1805). MTAK Kézirattár. Könyvészet 2-rét 19.

TOLDY Ferenc

- 1839a Toldy Ferenc tudósítása a rohonci és kisbéri könyvtárak átvételéről Teleki József elnök számára, 1839. május. 12. MTAK Kézirattár, K. 801. 1839/2.
- 1839b A Tudós Társaságnak 1839. május 20-án írt jelentése. MTAK Kézirattár RAL 61/1839.

SZAKIRODALOM

BRAUBACH, Max

- 1965 *Prinz Eugen von Savoyen. Eine Biographie.* Wien: Verl. für Geschichte und Politik. I–V.

EMBER Győző

- 1940 *A M. Kir. Helytartótanács ügyintézésének története 1724–1848.* Budapest: M. Kir. Országos Levéltár, 1940.

CSENKI Éva

- 2006 Az Iparművészeti Múzeumban őrzött Batthyány-könyvtár kötéseiről. In NAGY Zoltán (szerk.): *A Batthyányak évszázadai. Tudományos konferencia Körmenden 2005. október 27–29.* Körmend—Szombathely: Körmend Város Önkormányzata, 331–334.

DOBRI Mária

- 2006 A körmendi Batthyány-Strattmann könyvtár. In NAGY Zoltán (szerk.): *A Batthyányak évszázadai. Tudományos konferencia Körmenden 2005. október 27–29.* Körmend—Szombathely: Körmend Város Önkormányzata, 325–330.

F. CSANAK Dóra

- 1958 *Az Akadémiai Könyvtár története a szabadságharcig: 1826–1849.* Budapest: MTA.

GRANASZTÓI Olga

- 2015 Érzéketlen gazdagok? Kazinczy Ferenc kísérlete egy irodalmi társaság megalapítására Battyhány II. Lajos herceg elnökletével. In BÓDI Katalin, BODROGI Ferenc Máté (szerk.): *„Közöttünk a’ Mester”: Tanítványi köszöntőkötet a 60 éves Debreczeni Attila tiszteletére.* Debrecen: Debreceni Egyetemi Kiadó, 124–132.

GRAZIOLI, Elena

- 2021 Giacomo Casanova et Cecille von Roggendorff: lettres de sa dernière correspondante. *Textual Cultures* 2021/II (14) 177–194.
<https://doi.org/10.14434/tc.v14i2.33657>

HARRER-LUCIENFELD, Paul

- 1957 *Wien, seine Häuser, Menschen und Kultur.* Wien. 7. Band.

HURSÁN Szabolcs

- 2019/a Batthyány Lajos nádor (1696–1765) katalógusa különös tekintettel a magyar vonatkozású és antik anyagra, valamint a Theologici szakra. *Magyar Könyvszemle* 2019/II. szám (135), 138–172.
- 2019/b Batthyány könyvtárak az Akadémiai Könyvtárban. In: MOLNÁR Andrea (szerk.): *Teleki József: Tanulmányok az Akadémiai Könyvtár alapítójáról és a Magyar Tudományos Akadémia első elnökéről.* Budapest: MTA, 196–216. (A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Közleményei 40).

- 2020 Batthyány-könyvtárak adományozása a Magyar Tudós Társaságnak 1838–39-ben. In RÓZSA Sándor (szerk.): *Doktoranduszok VII. és VIII. konferenciájának tanulmányai*. Eger: Eszterházy Károly Egyetem Líceum Kiadó, 81–102.
- 2022 A kisbéri Batthyány-könyvtár. Az 1838-ban a Magyar Tudós Társaságnak adományozott állomány rekonstrukciója és bemutatása. *Fons* 2022/IV. szám (29), 421–460.

KÖKÉNYESI Zsolt

- 2017 Katona vagy udvari ember? Batthyány Károly helye a bécsi udvari arisztokrácia sorában. In MÓRICZ Péter (szerk.): *Batthyány Lajos nádor*. Körmend: Körmendi Kulturális Központ, Múzeum és Könyvtár, 163–183.
- 2021 *Az udvar vonzásában. A magyar főnemesség bécsi integrációjának színterei (1711–1765)*. Budapest: L'Harmattan.

ÖTVÖS Péter

- 1987 Egy főúri könyvtár 1772-ből. *Magyar Könyvszemle* (103), 1987. 1–9.

SCHEDER [TOLDY] Ferenc

- 1846 Az academiái könyvtár rövid története s mibenléte. E' könyvtár ünnepélyes megnyitásakor dec. 23. 1844. In *A Magyar Tudós Társaság évkönyvei 1842–1844* (7), 86–91.

Staatskalender

- 1754 Kayserlich- und Königlicher wie auch Ertz-Hertzoglicher, dann dero Haupt- und Residenz-Stadt Wien Staats- und Standes-Calender,... 1754.